

■ Mələhət Babayeva

2016-cı ilin son aylarında professor Bədirxan Əhmədovun və Əli Şamilin tərtib etdiyi "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyat tarixi" kitabı geniş oxucu kütləsinə təqdim edildi. Kitaba 1938-ci ildə, 40 yaşında tamam olmamış güllələnmiş, repres-

1927: sayı 3, sayı 4 və sayı 6-7), "Türk el ədəbiyyatına elmi bir baxış, (Oğuznamə. Prof. Samoyloviçə)", (Abid Əmin, 1929: sayı 5(29), səh. 30-32, sayı 8(32), səh.28-29), "Əşirət dövründəki Azərbaycan ədəbiyyatına dair vəsiqələr", (Abid Əmin, 1930: sayı 3(8), səh. 48-52), "Türk xalqları ədəbiyyatında mani növü və Azərbaycan bayatılarının xüsusiyyətləri", (Abid Əmin, 1930: sayı 4-5) və b. önəmli məqalələrini nəşr etdirən Əmin Abidin o dövr üçün olduqca dəyərli bir əsəri - "Türk xalqlarının ədəbiyyatı tarixi" nəşr edilməyib və uzun illər araşdırıcıların diqqətindən kənar qalmışdır.

Əmin Abid folklorla bağlı nəşr etdirdiyi məqalələrində "Türk xalq-

lı ilk sanballı araşdırmadır. Əmin Abid ondan iki il öncə də başqa bir məqaləsində "Kitab-i Dədə Qorqud" haqqında yazmışdı: "Dədə Qorqud kitabının bu nüsxəsinin (Drezden nüsxəsi nəzərdə tutulur -B.Əhmədov, Ə.Şamil.) hər nə qədər müsəlmanlığın oğuzlar tərəfindən qəbulundan sonra köçürüldüyü məlum olsa da, fəqət mündəricatı istər mövzu, istər yazı üslubu etibarilə olsun tamamilən vəznli nəsr dövrünün xarakterini göstərir".

Tərtibçilərin də qeyd etdiyi kimi "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı tarixi" əsərini Əmin Abid aşağıdakı başlıq və yarımbaşlıqlara ayırıb: 1. Fehrist (1.Birinci söz, 2. Başlanğıc: Azərbaycan - azəri-oğuz təbirləri

arasındakı mövqe və nüfuzu, c) Qorqud mənbələrinin bəhs etdiyi yerlər bizim indiki məmləkətlərimizlə ləhcəmizin yayıldığı sahələrdən ibarət olduğuna aid tədqiqlər, ç) Qorqudun əsəri haqqında ümumi təhlil: mündəricatı, dilcə mahiyyəti, bədii qiyməti, qeyri-islami hüviyyəti, Nəticə və Əlavə (mətnlər).

Əmin Abidin "Türk xalqları ədəbiyyatında mani növü və Azərbaycan bayatılarının xüsusiyyətləri" (Abid Əmin, 1930: sayı 4-5) adlı araşdırmasını heca vəzninin tarixinin öyrənilməsinin davamı hesab etmək olar. "Azərbaycan Tədqiq və Tətebbö Cəmiyyətinin nəşrə hazırladığı "Bayatılar" kitabına "Ön söz" kimi nəzərdə tutulmuş bu araşdırmada Ə.Abid yalnız Azərbaycan bayatıları ilə kifayətlənmir, janrın inkişaf yolunu izləyir, Turfan, Altay, Özbək, Mişar, Kazan, Krım, Anadolu, Qaqauz, Dağıstan, İraq türkləri arasında geniş yayılmış heca vəznindəki 7 hecalı, 4 misralı beş min dördlüyü qarşılaşdırır, maraqlı elmi nəticələr ortaya qoyur. Öncə bu mövzuda yazan Hammerin, İqnat Kunoşun, V.V.Radlovun, M.F.Köprülüzadənin, Haşım Nahidin, Sədadın Nizhət və Məhəmməd Fəridin, Ə.Züfərin və Q.Yunusun, M.A.Abbasadənin, Firidun Köçərlinin, Y.V.Çəmənəmzinin, Salman Mümtazın, İsmayıl Hikmətin fikirlərinə münasibətin bildirir. Həmin illərdə folklorşünaslığımızda belə geniş və elmi araşdırmaya az-az rast gəlinir. Adları çəkilən araşdırıcıların əsərlərinin sadalanması və qaynaqların göstərilməsi o dövr üçün folklorşünaslarımızı istiqamətləndirmək mahiyyəti daşıyırdı.

80-ci illərdən başlayaraq ədəbiyyatşünas Ə.Şamilin, B.Əhmədovun araşdırmalarında Ə.Abid yaradıcılığına tez-tez müraciətlər edilmiş, əsərləri elmi auditoriyalara təqdim edilmişdir. Əmin Abidin elmi məqalələri nə sağlığında, nə də sovet dövründə nəşr edilməmişdir. Bu ağır və şərəfli addımı ilk dəfə professor Bədirxan Əhmədov 2007-ci ildə atmış və Şərq-Qərb nəşriyyatında "Abid Əmin. Seçilmiş əsərləri" (Abid Əmin, 2007) adıyla böyük tirajla nəşr etdirmişdir.

Nəhayət, görkəmli alimlərimiz Əli Şamil və Bədirxan Əhmədov 2016-cı ildə Əmin Abid yaradıcılığına yenidən müraciət etmiş və "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı tarixi" əsərinin əlyazmasını latın qrafikalı əlifbaya transilliterasiya edərək ilk dəfə nəşr etmişlər. Tərtibçilər kitaba Əmin Abidin folklorla bağlı 1920-30-cu illərdə çap olunmuş məqalələrini də əlavə etmişlər. Onu da qeyd edək ki, layihənin rəhbəri AMEA-nın müxbir üzvü Muxtar Kazımov, elmi redaktoru isə Rza Xəlilovdur.

Əmin Abidin əsərləri

siya qurbanı Əmin Abidin əsərləri daxil edilmişdir. Qorqudşünas, folklorçu, nəzəriyyəçi və ədəbiyyat tarixçisi alimin elmi əhəmiyyətini bu gün də qoruyub saxlayan, indiyədək çap olunmamış çoxcildlik "Azərbaycan türklərinin ədəbiyyatı tarixi" əsərini, "Heca vəzninin tarixi", "Türk xalq ədəbiyyatında mani növü və Azərbaycan bayatılarının xüsusiyyəti", "Kitab-i Dədə Qorqud"la bağlı məqalələrini, türkçənin təkamülü və folklorla bağlı digər təhlil yazılarını oxuyanlar müasirlərinin onun araşdırmalarını necə mənimşəyərək öz adlarına çap etdirdiklərinin şahidi olacaqlar.

Onu da qeyd edək ki, Əmin Abidin 1926-cı ildə son cildini tamamladığı "Azəri ədəbiyyatı tarixi" adlı 335 səhifəlik əsəri İstanbul Universitetinin professor heyəti tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Bundan əlavə Ə.Abid İstanbulda oxuyarkən bir neçə elmi məqaləsini Bakıdakı "Maarif və mədəniyyət" jurnalında çap etdirmiş, vətənə döndükdən sonra pedaqoji texnikumda, universitetdə dərs deməklə yanaşı, ciddi elmi araşdırmalar aparmışdır.

Lakin sovet totalitar rejiminin qurbanı olmuş Əmin Abidin zəngin yaradıcılığı, aktuallığını bu gün də itirməyən məqalələri təəssüf ki, uzun müddət geniş oxucu auditoriyasından gizli saxlanılmışdır. Dövrü mətbuatda folklorumuzla bağlı "Heca vəzninin tarixi" (Abid Əmin,

lının ədəbiyyatı tarixi" əsərinin birinci cildinin əlyazmasından geniş istifadə etmişdir. Folklorumuzla bağlı nəşr etdirdiyi ilk məqaləsi - "Heca vəzninin tarixi"ndə Azərbaycanda ilk dəfə heca vəzninin tarixi dərindən və elmi əsaslarla öyrənilməklə yanaşı, nəzəri məsələlərə də geniş yer vermişdir.

Abidin folklorumuzla bağlı ikinci məqaləsi 1929-cu ildə Tiflisdəki "Dan yıldızı" jurnalında "Türk el ədəbiyyatına elmi bir baxış. "Oğuznamə" (Abid Əmin, 1929: sayı 5(29), səh. 30-32, sayı 8(32), səh.28-29) adıyla nəşr edilmişdir. Bu Azərbaycanda "Kitab-i Dədə Qorqud"la bağ-

haqqında ümumi bir tədqiq, 3. Rusiya, Avropa, Türkiyə və Azərbaycan mətbuatında ədəbiyyatımıza aid edilən tədqiqatlar haqqında təhlili bibliografiya), 2. Mədxəl (1. Azərbaycan və Qafqaz türklərinin mənşələri, qısa bir baxış: Əski oğuz türklərinin yaşadığı yerlər, b) İqtisadi həyat, c) "Totem"çilik, d) Hakim olan dinlər), 2. Əski oğuzlarda ədəbi həyat (e) Ağız ədəbiyyatı, ə) Yazılı ədəbiyyat, f) Vəznli nəsr və heca vəznü, g) İlk heca vəznü, ğ) Xalq şairləri), 3. Birinci parça (Əşirət dövrü) (1. Qafqaz və Azərbaycanda ədəbi həyatın başlanğıcı, 2. Yabancı ədəbiyyatların təsiri, 3.Xalq ədəbiyyatının əski dövrləri, 4. Çadır ədəbiyyatı: əşirət aristokrasisinin vücudunda gətirdiyi ədəbiyyat, a) "Oğuznamə": mövzusu və mahiyyəti, b) "Oğuz

xan" mənqəbəsi, c) "Həzrət əl-risələt min kələmət Oğuznamə əl-məşhur atalar sözü", ç) Miladi XII əsrdə "Koroğlu" mənqəbəsi), 4. İkinci parça (Əşirət dövrü ilə dərəbəylik dövrü arasındakı keçid zamanı) 1. Azərbaycan və Qafqazın ərəblər tərəfindən istilasası, 2. "Quran ədəbiyyatı"nın ədəbiyyatımıza təsire başlaması, 3. İslamlaşmış "Oğuznamə", 4."Kitab-i Dədə Qorqud əla lisan taifeyi-Oğuzan", a) Drezdendeki mətn və onun ətrafında yapılan tədqiqlərin mahiyyəti, b) "Qorqud"un şəxsiyyəti və Mavərayi-Xəzər türkləri, Başqırd-Oğuz türkləri və Anadolu - Azərbaycan türklərinin